

ВІДОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ У ПІЗНОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті визначено особливу роль педагога у соціо-культурному просторі досліджуваного періоду, основні напрями популяризації образу вчителя та педагогічної професії в суспільстві засобами масової інформації. Дана характеристика образу педагога, що були відображені на сторінках преси, його особистісних та професійних якостей.

Ключові слова: вчитель, образ педагога, засоби масової інформації, педагогічна преса.

В статье представлена особая роль педагога в социо-культурном пространстве исследуемого периода, основные направления популяризации образа учителя и педагогической профессии в обществе средствами массовой информации. Дана характеристика образа педагога, отраженного на страницах прессы, его личностных и профессиональных качеств.

Ключевые слова: учитель, образ педагога, средства массовой информации, педагогическая пресса.

The article outlines the special role of the teacher in socio-cultural space of the studied period, the main directions of promoting the image of teachers and teaching profession in the public media. The characteristic of image of the teacher, which were displayed on the pages of the press, his personal and professional qualities is given.

Keywords: teacher, teacher's image, media, educational media.

Постановка проблеми. Гуманітарний стандарт суспільства, що формується під впливом прогресивних ідей, ієрархії моральних цінностей, досягнень в культурному і духовному полі, знаходить відображення в системі ідеалів, моделей, пропонованих для сприйняття та наслідування. Популяризація ідеальних моделей поведінки й образів має викликати потребу в новому способі існування, мислення, сприйняття і життєдіяльності, сприяти самоосмисленню в новій моральній системі координат. У цьому сенсі образ учителя посідає особливе місце. Позитивний образ педагога, що популяризувався засобами масової інформації пізньорадянського періоду уможлиблював вирішення комплексу завдань, узгоджених із загальним вектором державної політики в галузі культури,

виховання і формування моральної, духовної сфери громадян. Тому, незважаючи на характерну для досліджуваного періоду домінують цензури з боку органів влади і жорсткого контролю над усіма сферами інтелектуальної, творчої діяльності, образ педагога був представлений досить детально як багатовимірний, яскравий, живий, трансливав усі ускладнення і протиріччя процесу формування нової особистості, втілював кращі вияви людського характеру, поведінки.

Аналіз актуальних досліджень: Інтерес до проблем вчителя, вимог до його професійних та особистісних якостей, професійної підготовки існував з моменту виникнення педагогічної науки й знайшов відображення в класичній зарубіжній педагогіці (Я. Коменський, Д. Дідро, А. Дістервег, І. Песталоцці, Г. Фребель та ін.) й в педагогічній спадщині українських прогресивних мислителів (Я. Мудрий, П. Могила, Т. Шевченко, О. Духнович, М. Пирогов, М. Корф, М. Драгоманов, Леся Українка, Б. Грінченко, Х. Алчевська, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Проблема вчителя також інтенсивно досліджувалася і на сучасному етапі (О.Захаренко, І.Зязюн, В.Кудін, Е.Панасенко, П.Щербань). Проте питання відображення образу вчителя засобами масової інформації, популяризації педагогічної професії залишилися поза увагою вчених.

Мета статті: розкрити сутність та проаналізувати образ педагога, представлений на сторінках вітчизняної преси пізнорадянського періоду.

Виклад основного матеріалу: Вивчення історико-педагогічних джерел [1, 2, 6, 8, 11, 13] дозволило встановити, що образ вчителя мав особливе значення у соціокультурному полі досліджуваного періоду та активно популяризувався засобами масової інформації. Характер образу педагога, який виховує, реалізовувався на сторінках преси у двох напрямках: особистісному (своєрідний ідеал Людини та Особистості) і професійному (ідеал Вчителя, який володіє знаннями, методикою викладання, навичками виховання, спілкування з дітьми, колегами, вміннями організаторської роботи). Формування і трансляція образу педагога засобами масової інформації сприяли вирішенню комплексу завдань:

- підвищення престижності професії в суспільстві й авторитету вчителя у сфері громадської думки;

- привернення уваги громадськості, органів влади до проблем освіти, школи;
- стимулювання педагогів-практиків, учителів, батьків до творчих педагогічних пошуків, удосконалення професійної майстерності;
- поширення передового педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності, прийняття рішень і розробка стратегії поведінки в проблемних ситуаціях.

Таким чином, ми приймаємо положення про роль і значення педагогічної преси у формуванні моральних цінностей у суспільстві, моральних та етичних норм поведінки й враховуємо факт ідеологічної складової діяльності засобів масової інформації, які слугують інтересам влади.

Зазначимо, що педагогічна преса досліджуваного періоду характеризувалася виданнями як загальносоюзного, так і республіканського значення. Оскільки в радянський період система освіти, організація навчально-виховної роботи мала системний характер і проходила за єдиними вимогами і в масштабах всієї країни, то й друковані видання були орієнтовані на загальнодержавні завдання і мали союзне значення. Українські видання були представлені незначною кількістю науково-методичних збірників, які випускалися вищими педагогічними закладами, науково-дослідними інститутами педагогіки та Міністерством освіти УРСР, а також методичними бюлетенями-листами, що видавалися обласними інститутами вдосконалення кваліфікації вчителів спільно з обласними відділами народної освіти.

У процесі наукового пошуку було встановлено, що на тематичний зміст і наповненість педагогічної преси надавали значно впливали ідеологічні чинники, які зумовили формування єдиної наукової та освітньої парадигми, сама преса мала партійний характер й ідейну спрямованість. Практично до кінця 80-х рр. була відсутня національно-культурна орієнтація педагогічної преси. Водночас увага педагогічної преси до проблем школи і освіти була постійною.

Особливо наголошувалося на вивченні досвіду, історичних традицій освіти, переважно середньої ланки. Серед публікацій переважали статті методичного

характеру, більшість гострих і проблемних питань розглядалися поверхово і не систематично. Постійними були питання трудового виховання, матеріально-технічного забезпечення трудового навчання.

Характерними особливостями публікацій педагогічної журналістики був їх переважно оптимістичний характер і перебільшення досягнень. При цьому, акцентувати увагу на здобутках чи вказуючи на недоліки (як окремих навчальних закладів, так і цілих регіонів), автори не намагалися проаналізувати причини, що зумовили ту чи іншу ситуацію. Наявність матеріально незабезпечених шкіл пояснювали прорахунками чи бездіяльністю місцевого керівництва.

Необхідно зазначити, що подання образу радянського педагога здійснювалося органічно відповідно до загального напрямку політики партії й уряду, ідеологією держави. У досліджуваній період ідеологічні завдання мали статус пріоритетних, були широко розтиражовані цілим соціальним інститутом пропаганди і стосувалися формування діалектико-матеріалістичного світогляду радянських громадян, непохитної впевненості в перемозі комунізму, радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, активної життєвої позиції.

Образ педагога також був представлений в контексті моделі щасливого, справедливого, прогресивного суспільства. На сторінках педагогічних видань істотне смислове місце посідали статті, що наголошували на обраності радянського педагога як носія особливої, благородної місії та обранця долі. Акцентується увага на високій довірі до вчителя, який має унікальну можливість працювати в особливій країні (соціальної справедливості, демократичних завоювань, рівності) з унікальною системою освіти (обов'язкова середня освіта, безкоштовне навчання, стабільна матеріально-технічна база, побудована на принципах демократії, гуманізму).

Водночас було б неправильно стверджувати, що образ учителя був настільки однобоким і мав виключно ідеологічний характер й ідеалізовані характеристики. Образ учителя-професіонала, особистості посідав чільне місце серед публікацій різних педагогічних видань. Аналіз статей, публікацій, матеріалів педагогічної преси досліджуваного періоду дозволяє дійти висновку

про провідні лінії в поданні образу вчителя: утвердження престижності професії, ролі і значення педагога в суспільстві, висунення системи вимог до професіоналізму та особистісних якостей учителя.

Проголошення особливого статусу вчителя було відображенням ідеологічної політики держави, що визнає вчителя основним організатором виховної роботи серед підростаючого покоління. Педагогічна преса досліджуваного періоду була своєрідною ареною, що демонструвала позицію уряду щодо ставлення до вчителя. Перші шпальти газет, провідні рубрики журналів розміщували матеріали, що відображали директиви, розпорядження та укази уряду стосовно вчителів, а саме:

1. Забезпечення соціального захисту вчителів, поліпшення житлово-побутових, матеріальних умов. На сторінках педагогічних видань [3, 8, 9, 12] постійно публікувався матеріал, де відбивалися директиви з'їздів партії про підвищення заробітної плати вчителів, організацію літнього відпочинку, які проголошувалися основними завданнями роботи профспілкових комітетів, органів народної освіти.

2. Популяризація престижності професії, підвищення ролі авторитету професії в суспільстві. З огляду на це на сторінках преси висвітлювалися такі події: нагородження вчителів урядовими відзнаками, святкування Дня вчителя, проведення професійних конкурсів. Так, на сторінках «Учительської газети» систематично у рубриці «Вітаємо!» друкували повний список учителів, яким за заслуги в галузі народної освіти Указом Президії Верховної Ради було присвоєно почесне звання заслуженого вчителя школи УРСР.

Щорічно на сторінках педагогічної преси публікувалися матеріали, присвячені святкуванню Дня вчителя. [10], який вважався особливим святом, «щасливим днем щасливих людей» [2]. А вчительська професія поетизується, оспівується і прославляється. Педагогічну працю проголошено високою місією, вона є найбільш благородною і піднесеною: «Важке щастя – вчити дітей».

Аналіз матеріалів з означеної теми [4, 7, 12, 13] дозволяє стверджувати, що всі вони, були спрямовані на формування позитивного образу педагога,

беззавітного трудівника відданого справі, людини високої моралі і духовності. Учитель зображується як носій ідеальних рис, зразок для наслідування. Вони виховують людей творчих, небайдужих і активних. Відмінною особливістю є також творчий підхід до ведення занять, уміння захопити. Ми зустрічаємо такі характеристики, як «педагогічна чарівність», «святкові заняття» [13]. Уроки в таких викладачів насичені науковим змістом, емоційно забарвлені, чітко і послідовно викладені, продумані до дрібниць, злагоджені, логічно закінчені.

Необхідно зазначити, що статті мали і виховуюче значення, чітко виписаний образ патріота, трудівника, громадянина. Позитивно забарвлений, соціально-привабливий учитель є зразком для наслідування, прикладом правильно прожитого життя, з чіткими орієнтирами, ідеалами, принципами. Відображаючи особливості часу, образ учителя був дещо ідеологізованим та ідеалістичним.

Особливе місце посідають статті, роздуми вчителів, батьків, учнів [1, 5, 11], де вчитель – виконавець особливої місії – народження нової особистості. Перед нами постає образ учителя-творця, актора, натхненника. Це ідеальна людина – добра, чуйна, справедлива, мудра. Такий образ виконаний високими нотами, надзвичайно естетизований і поетизований. Це вже піднесене художнє слово малює виняткову людину, особливої професії. «Ви коли-небудь бачили очі учня, який щойно відкрив для себе щось нове? Коли я побачила вперше такі очі, назавжди переконалася, найкраща професія – моя!» [5].

Образ учителя зображується на тлі обраності та унікальності педагогічної професії, яка межує з дивовижним світом дитячої душі, залишає слід на все життя, впливає на долі. «Вчитель – це найромантичніша професія, найскладніша, найвідповідальніша, найцікавіша. Учитель – людина, яка залишається в учнях назавжди у вигляді спогадів, думок, почуттів» [11].

Основний обсяг публікацій [1, 2, 4, 6, 7, 11, 12, 13] був присвячений професійним і особистісним якостям учителя, вимогам до нього. Концептуальною ідеєю є твердження про величезну і виняткову професійну відповідальність учителя перед:

- суспільством – учителям довірили формування нової особистості, виховання юних громадян, «зростаюча відповідальність перед суспільством за навчання і виховання молодого покоління»;
- учнем – від учителя залежить майбутня професійна успішність і особистісна спроможність;
- батьками – вчитель є союзником, його допомогу і роль відчувають у формуванні ієрархії моральних якостей особистості дитини, майбутньої професійної орієнтації. Питання підвищення культури роботи з батьками, суворого дотримання педагогічного такту у взаємостосунках з ними були предметом дискусій. Умовою успішності називали формування авторитету педагогічного колективу перед батьками. Обговорювалися напрями роботи: просвіта серед батьків у формі «Батьківських університетів», батьківських лекторіїв, участь батьків у науково-практичних конференціях. Визначилося коло питань для батьківської аудиторії: підготовка дитини до школи, дотримання режиму роботи та відпочинку, фізичного, естетичного, морального виховання дитини в сім'ї.

Аналіз та вивчення історико-педагогічної літератури, матеріалів педагогічної преси [1, 2, 4, 6, 7, 11, 12, 13] дозволили дійти висновку, що засобами масової інформації досліджуваного періоду було сформовано стійкий позитивний образ педагога: високоморальну особистість, справедливу, чесну, відкриту, здатну приймати рішення і обговорювати будь-які питання з дітьми. Вводиться поняття «справжній учитель». Справжнім учитель стає тоді, коли починає по-особливому ставитися до учнів («мої учні»), усвідомлює власну відповідальність за них, їхні успіхи та майбутнє. Автори виділяють такі риси, властиві справжньому вчителю: прихильність до дітей, вміння радіти їхнім успіхам і переживати їх, як власні, почуття близькості з ними – розуміти, почувати. «Справжній учитель – це відбулася особистість, Людина, яка сталася» [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, роль і значення засобів масової інформації у формуванні моральних цінностей у суспільстві, моральних та етичних норм поведінки, забезпечення ідеологічної

спроможності суспільства були загально визнаними. Образ педагога був досить чітко і багатогранно відображений у полі друкованих видань (переважно педагогічних). Представлення образу вчителя засобами педагогічної преси зумовлювалося ідеологічними чинниками, вимогами формування єдиної наукової та освітньої парадигми, самим партійним характером преси та її ідейною спрямованістю. Проте, зображення образу радянського педагога не обмежувалося ідеологічними характеристиками. Образ учителя подається в контексті вимог професіоналізму, особистісної та моральної спроможності, доводив престижність професії, особливу роль і місію педагога в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережной А. Учительница первая моя// Учительская газета.-1973. - № 31.
2. Векуа И. И ум, и сердце...// Учительская газета.-1971. - № 24.
3. Для сельского учителя// Учительская газета.-1973. – №59
4. Костарев Н. Наука нашего учителя. // Учительская газета.-1972-№43.
5. Крюкова Н. Мой 4 “Г” // Учительская газета.-1973.- № 41.
6. Маймин Е. Чтобы «сбылся» человек! // Учительская газета.-1973. - №21.
7. Марченко А. Выдающийся педагог// Учительская газета.-1973. - №19.
8. Новоселы “учительской” улицы// Учительская газета.-1973. - №29.
9. Отдых учителя. // Учительская газета.-1972- №63.
10. Пилиповский Я. Страна отметила день учителя// Учительская газета.-1971.- № 5.
11. Салтыкова Р. С чего начинается учитель. // Учительская газета.-1972-№45.
12. Тысячная лекция. // Учительская газета.-1972 - №21.
13. Черник О. Наш учитель// Учительская газета.-1971. - №53.